

Neolitizacija Dinaridov. Vaje v slogu

©Mihael Budja

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo

"Znanstvena realnost nekega geografskega prostora po primerjavi "dejstev" ter diametralnih interpretacij postane zgolj fiktiven člen v procesu pojasnitve. Tak zaključek lahko služi kot streznitev tistim arheologom, ki menijo, da je prepoznavna najdb ter njihova interpretacija popolnoma neodvisna ter preverljivo "znanstvena". Arheologija kot del antropologije ne more biti objektivna znanost, ampak je vpeta v pojasnitve preteklosti, to pa so družbeno pogojeni konstrukti, če ne že imaginariji." (Kavur 2002, 23)

Largo religioso

Pred devetimi leti sem predstavil pet razlogov, ki so me spodbudili k pisanju prvega odgovora na diskusijski izziv o neolitizaciji Evrope v slovenskem strokovnem okolju (Budja 1996, 323–329). V njem sem v kontekstu kritike virov in v analizi vsebinskih ozadij posebej opozoril na pomanjkljivo znanje piščočih ter očitno nepoznavanje aktualnih konceptov in interpretativnih modelov. Kot najbolj iracionalen sem označil diskurz, ki je presojo arheoloških virov navezal na "gojenje in presajanje zeljnih sadik" (Velušček 1995, 331, 336).

Razlogi, pa tudi ocena o nepoznavanju temeljnih konceptov in interpretativnih modelov ostajajo enaki tudi tokrat. Boris Kavur se samovšečno pridružuje diskusiji o neolitizaciji vzhodne jadranske obale s pomočjo člankov, ki sta jih objavila kolega Tomaž Fabec (2003) in Dimitrij Mlekuž (2003), ter ocene, da *"oba opisujeta proces sprememb subsistenčne ekonomije, hkrati pa se ne poglobljata v problematiko kulturnih oziroma periodnih opredelitev"* (Kavur 2005, str. 5). Pri tem prek palca odloči, katere njune trditve so pomembne in katere ne. Nekatere izbrane nato preoblikuje, drugim izbrši kontekste in začne diskusijo.

Napoveduje katarzo, dosegel naj bi jo ob relikvijah na treh oltarjih v Podmolu pri Kastelcu in Pod Črmukljo v Sloveniji ter Crveni Stijeni v Črni gori in ob vzpostavljanju, kot pravi, novega objektivnega razmerja med informacijo in interpretacijo. Ob navajanju prilik o poslednji večerji in Jezusovem vstajenju se okliče za nejevernega Tomaža in verjame, da bo postal znanstvenik že zato, ker je skeptičen do trditev drugih. Njegov dvig pa je krajši od zdrsa. Verujoč v troedinost in veseljnost "neolitskega paketa" (sedentizem – domestikati – lončarstvo) ter zveličavnost geoloških plasti in njihovih superpozicij pri udejanjanju dob in kultur, mimogrede odpihne še prah s podmene, da paleontološke in rastlinske najdbe ne sodijo v spekter najdb, ki bi omogočale kulturno interpretacijo, se vrača v kreacionizem.

Crescendo manipulando

Ne bom ponovno predstavljal in obnavljal temeljnih paradig in interpretativnih zank, vezanih na arheološke stratifikacije in stratigrafsko konceptualizacijo arheoloških kultur in period, ne majavih konceptov in zgrešenih pojasnitev neolitizacije Evrope, ki temeljijo na domnevni demski difuziji in z njo povezanem izbrisu evropskih predneolitskih populacij med 7500 in 5000 pred sedanostjo. Poudarjam pa, da se je diskusija že pred leti preselila od artefaktnih zbirov in tipologije kamenih orodij ter stratigrafskih sekvenc k razvoju zunanjih sistemov pomnjenja ter dinamikam simbolnih struktur na eni in populacijski genetiki na drugi strani. Odlične interpretativne nastavke ponujajo petroglifi in jamska umetnost na jonski in jadranski obali, v Podonavju in na osrednjem Balkanu. Nove interpretativne nastavke pri rekonstrukciji populacijske dinamike v Dinaridih in drugod na Balkanu v pleistocenu in holocenu pa zagotavlja populacijska genetika z regionalnim variiranjem mitohondrijske DNK in haploskupinami I, J in R kromosoma Y (Renfrew in Scarre 1998; Richards 2003, 135–162; Rootsi et al. 2004, 128–137; Semino 2004, 1023–1034; Budja 2004, 59–82; 2004a, 37–48; 2005).

V diskusiji ostajam prizanesljiv do piščevega (ne)znanja, ne pa do izkazanega sprevračanja dejstev in manipuliranja. Pri analizi stratigrafske sekvence in artefaktnih zbirov v Crveni Stijeni mi je namreč pripisal trditev:

"Spet je prvi v interpretativnih shemah uporabil podatke o najdbah iz Crvene Stijene M. Budja (1993, 177), ki je omenil, da "...so v zadnjem mezolitskem sloju IV, ki leži pod slojem z impresso-cardium keramiko,..." bili odkriti ostanki udomačenih živali (kratkorogega goveda, balkanske koze, ovce in verjetno domače svinje)" (Kavur 2005, 7).

Moj stavek je na citirani strani zapisan v kontekstu, predvsem pa je zapisan drugače, kajti v njem nisem "omenil", ampak citiral stare interpretativne nastavke, povezane z veljavnim prepoznavanjem domestikativov v predneolitskih kontekstih: *"V Crveni Stijeni v Črnogorskem pri-*

morju so v zadnjem mezolitskem sloju IV, ki leži pod slojem z *impresso-cardium* keramiko, dokumentirani ostanke udomačenega kratkorogega goveda, balkanske koze (Malez 1975, 159–160), ovce (Basler 1983, 41) in verjetno domače svinje (Rakovec 1958, 69)" (Budja 1993, 177; 1996, 324).

Kavur zamolči, da so bile že desetletje pred njim opravljene analize konverzij najdiščnih stratigrafij v kulturne sekvence, podane ocene relevantnosti nanje vezanih rekonstrukcij artefaktnih skupkov in predstavljene manipulacije in zlorabe v različnih interpretacijah neolitizacije Balkana in tržaškega Krasa (Budja 1990, 113–134; 1993, 163–193; 1994, 7–28; 1996a, 61–76). Zamolči tudi, da je omenjeni stavek del konteksta, v katerem opozarjam na različne scenarije poteka tega procesa, pa čeprav se zanje uporabljajo isti arheološki zapisi, včasih prirejani tako, da so domnevno moteči podatki izbrisani in zamolčani. Milošič z omenjeno superpozicijo in artefaktnima skupkoma postavlja tezo o akeramičnem neolitiku na Balkanu in zato primerljivih procesih neolitizacije v Evropi in Levanti. Benac teh domestikatov v istem kontekstu ni nikoli omenil. Začetek procesa neolitizacije je vedno povezoval s pojavom lončarstva. Toda, kot sem zapisal, to sodi v retrospektivo.

Kavur največ kratkosapne raziskovalne pozornosti namenja razmejevanju holocenskih geološko-arheoloških plasti IV in III v Crveni Stijeni in retrogradnemu definiranju njunih poznomezolitiskih in zgodnjeneolitskih artefaktnih skupkov. Pravi, da se mu pri delu, ki ga označuje kot "pravo znanstveno proceduro", pri reinterpetaciji objavljenih rezultatov, "pokaže zelo drugačna slika" od tiste, ki jo poznamo. Verjamem, kajti v postopku je spregledal primarno objavo rezultatov izkopavanj (Benac 1957, 19–50; Brodar 1957, 51–55). Vodja raziskav Alojz Benac in sodelavec Mitja Brodar, ki "je bio zamoljen da prisustvuje radovima zbog eventualnih paleolitskih ili epipaleolitskih nalaza" v poročilih podrobno predstavljata metodologijo izkopavanj, natančno opisujeta (tudi sedimentološko) plasti II, III, IV in V ter vertikalno in horizontalno strukturiranost holocenskega dela depozita (vključno s profili). Veliko pozornosti namenita "splošni", "ekonomski" in "kulturni" stratigrafiji mezolitskega in neolitskega depozita s pripadajočimi artefaktnimi zbirami. Kavurjev "znanstveni diskurz" pa temelji na nekaj več kot dvajsetih besedah, ki jih je K. Brunnacker (1975,

171–203) namenil geološki analizi holocenskih plasti in na zelo shematično objavljenem profilu! Predlagani "novi stratigrafski" niz artefaktnih skupkov v Crveni Stijeni zagotovo ne bo nadomestil starega.

Arbitrarnost in manipulativnost Kavurjevega pristopa se kaže tudi v posegu v interpretacijo poznomezolitkega / zgodnjeneolitskega zapisa v Podmolu pri Kastelcu na črnokalskem Krasu. Opravi ga ob pomoči reinterpetirane stratigrafske sekvence v omenjeni črnogorski Crveni Stijeni in zaključí, da "lahko na podlagi te izkušnje podvomimo o vseh predhodnih interpretacijah plasti 13, tako kronoloških kot tudi arheoloških" (Kavur 2005, str. 8). Ker sem bil tudi tu, kot pravi, prvi, ki "je v interpretativnih scenarijih procesa neolitizacije uporabil podatke o najdbah iz Podmola pri Kastelcu" (Kavur 2005, str. 6), nadaljujem vaje v slogu. Podatke sem kasneje uporabil še kar nekajkrat (Budja 1996, 61–76; 1996a, 61–76; 1996b, 125–136; 1999, 119–141; 2001, 27–47), vendar sem jih vedno uporabljal le v povezavi s Stenašco (Edero). Kavur to zamolči in Stenašce ne omenja, kljub nespregledljivemu dejstvu, da je bila in ostala referenčno ter za zdaj edino stratigrafsko izkopano najdišče na področju severnega Jadrana. Na preostala najdišča na tržaškem Krasu opozarjata Fabec in Mlekuž, gotovo pa se jim bo pridružilo še katero z divaškega Krasa, ko bodo tam končana revizijska izkopavanja. Celovite podatke o sestavi artefaktnega zbira v dobro znanem kastelnovjenskem kontekstu v plasti 3a v Stenašci, nanje se namreč vedno sklicujem, so v celoti objavili beneški in tržaški kolegi že leta 2000:

"Layer 3a consists of a Late Castelnovian hearth from which comes a typical flint assemblage, three sandstone microbeads and a few pieces of pottery as well as a great amount of marine shellfish remains of Patella caerulea and Monodonta turbinata (Biagi et al., 1993). The faunal remains of layer 3a have been studied square by square, since only four square metres have been excavated. The identified bones are 135, belonging to 14 individuals. The composition of the fauna from each square metre is approximately the same according to the number of remains (cattle, 4,4%; caprines, 40,7%; boar, 1,5%; domestic pig – wild boar, 5,9%; red deer, 25,9%; cattle/red deer, 18,4%; roe deer 3,0). The subsistence economy of the inhabitants of layer 3a is based also on hunting and not, as for layers

2 and 2a, mainly on the exploitation of the caprines" (Boschin in Riedel 2000, 83).

Te podatke bi Kavur seveda moral upoštevati ne samo pri reinterpretaciji objavljenih rezultatov v bližnjem Podmolu pri Kastelcu na severozahodu in v Crveni Stijeni na jugovzhodu Dinaridov, ampak tudi v kontekstu napovedanega "znanstvenega diskurza" o razmerju med informacijo in interpretacijo pri oblikovanju pojasnitev prehoda na kmetovanje v regiji.

Fortissimo futuro

Namesto zaključka ponavljam še enkrat, da študij procesov neolitizacije Evrope in prehoda na kmetovanje zahteva odmik od tradicionalnih periodnih paradigem ter kulturnih konceptov in da sta uporabnost "neolitskega paketa" in načela o izključljivosti keramičnih artefaktov ter domestikativ in "mezolitskih" kamnitih orodij že zdavnaj potekla. Nihče ni trdil, da so "neandertalci v jamah redili drobnico", trdim pa, in pri tem seveda upoštevam "problematiko kulturnih oziroma periodnih opredelitev", da so pavlovijanci izdelovali in uporabljali keramične artefakte. Upam, da bo Kavurjev naslednji poizkus vstopa v neolitske študije manj domišljav, metodološko ustrezen in konsistenten ter vsebinsko aktualen.

Mimogrede, o "uporabi jam" smo se lahko ustrežneje poučili v zborniku *The Human Use of Caves*, ki sta ga že pred leti uredila in objavila C. Bonsall in C. Tolan-Smith (1997).

LITERATURA

BENAC, A. 1957, Crvena Stijena – 1955 (I–IV stratum). – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, nova serija* 12, str. 19–50.

BONSALL, C. in C. TOLAN-SMITH (ur.) 1997, *The Human Use of Caves*. – *British Archaeological Reports, International Series* 667.

BOSCHIN, F. in A. RIEDEL 2000, The late mesolithic and neolithic of the Edera cave (Aurisiana, Trieste Karst): a preliminary report. – *Atti della Società per la Preistoria*

della Regione Friuli-Venezia Giulia, *Quaderno* 8, str. 73–90.

BRODAR, M. 1957, Crvena Stijena 1955 (V stratum). – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, nova serija* 12, str. 51–55.

BUDJA, M. 1990, Arheološka stratigrafija: stratigrafska konceptualizacija neo-eneolitskih kultur in preteklega časa. – *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 18, str. 113–134.

BUDJA, M. 1993, Neolitizacija Evrope. Slovenska perspektiva. – *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 21, str. 163–193.

BUDJA, M. (1993) 1994, Neolithic studies in Slovenia: an overview. – *Atti della Società per la Preistoria e Protostoria della regione Friuli-Venezia Giulia* 8, str. 7–28.

BUDJA, M. 1996, Neolitizacija Evrope. Slovenska perspektiva. Prispevek k diskusiji. – *Arheološki vestnik* 47, str. 323–329.

BUDJA, M. 1996a, Neolithization in the Caput Adriae region: between Herodotus and Cavalli Sforza. – V: BUDJA, M. (ur.), *Neolitske študije*. – *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 23, str. 61–76.

BUDJA, M. 1996b, Neolithization in the Caput Adriae region. – V: KERTÉSZ, R. in J. MAKKAY (ur.), *From the mesolithic to the neolithic: Proceedings of the International Archaeological Conference held in the Damjanich Museum of Szolnok, September 22–27, 1996*. – *Archaeolingua* 11. – *Archaeolingua alapítvány*, Budapest, str. 125–136.

BUDJA, M. 1999, The transition to farming in Mediterranean Europe – an indigenous response. – *Documenta Praehistorica* 26, str. 119–141.

BUDJA, M. 2001, The transition to farming in Southeastern Europe: perspectives from pottery. – *Documenta Praehistorica* 28, str. 27–47.

BUDJA, M. 2004, The transition to farming and the 'revolution' of symbols in the Balkans. From ornament to entoptic and external symbolic storage. – *Documenta Praehistorica* 31, str. 59–82.

BUDJA, M. 2004a, The Neolithisation of the Balkans: where in the puzzle? – V: LUCES, A. in M. ZVELEBIL

(ur.), *LBK Dialogues: Studies in the Formation of Linear Pottery Culture*. – *British Archaeological Reports, International Series* 1304. – Archaeopress, Oxford, str. 37–48.

BUDJA, M. 2005, The transition to farming and the (r)evolution of metasymbols in southeastern Europe. – *Documenta Praehistorica* 32 (v tisku).

FABEC, T. 2003, Neolitizacija Krasa. – *Arheološki vestnik* 54, str. 73–122.

KAVUR, B. 2002, Nekje vmes. V Evropo se pride preko Balkana. – *Arheo* 22, str. 17–23.

KAVUR, B. 2005, Razmerje med informacijo in interpretacijo. – *Arheo* 23, str. 5–13.

MLEKUŽ, D. 2003, Early herders of the Eastern Adriatic. – *Documenta Praehistorica* 30, str. 139–151.

RENFREW, C. in C. SCARRE (ur.) 1998, *Cognition and Material Culture: the Archaeology of Symbolic Storage*. – McDonald Institute for Archaeological Research, Cambridge.

RICHARDS, M. 2003, The Neolithic Invasion of Europe. – *Annual Review of Anthropology* 32, str. 135–162.

ROOTSI, S. et al. 2004, Phylogeography of Y-chromosome haplogroup I reveals distinct domains of prehistoric gene flow in Europe. – *American Journal of Human Genetics* 75, str. 128–137.

SERMINO, O. et al. 2004, Origin, diffusion, and differentiation of Y-chromosome haplogroups E and J: Inferences on the neolithization of Europe and later migratory events in the Mediterranean area. – *American Journal of Human Genetics* 74, str. 1023–1034.

VELUŠČEK, A. 1995, Proces neolitizacije kot prehod h kmetovanju prepoznan v mezolitskih kontekstih kraške dinarske Slovenije. – *Arheološki vestnik* 46, str. 327–337.
